

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 8, Sayı: 3, 2024, ss. 534-549/ Volume: 8, Issue: 3, 2024, pp. 534-549

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

İMAM MÂLİK'İN İTİKADÎ MESELELERE BAKIŞI

Ali Osman BALCI

Dr., Haciveyizade AİHL., Konya

PhD. Haciveyizade Anatolian Imam Hatip High School, Konya/Türkiye

aliosmanbalci@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-5044-9779

ror.org/00jga9g46

Öz

İmam Mâlik, fikhî mezheplerden Malikîliğin kurucusu olarak, Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde yaşamış ve bu süreçte şekillenen siyasî ve itikadî tartışmaların etkisini yakından hissetmiştir. Yaşadığı dönemde yoğunlaşan imamet ve hilafet tartışmaları, iman-küfür ve kader-irade gibi itikadî meselelerin daha açık bir şekilde gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, İmam Mâlik'in itikadî konulara yaklaşımı dikkat çekicidir. İtikadî meselelerde konuşma konusunda ihtiyatlı davranan İmam Mâlik, kendi metodolojisine uymayan görüşleri zaman zaman eleştirmiş, bid'atle suçlamış veya tekfir etmiştir. Ancak bu eleştiriler, genellikle dinî ve ilmî hassasiyetlerin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Siyasî tartışmalardan uzak durmaya özen gösteren İmam Mâlik, özellikle kendisinden önceki âlimlerin yaklaşımını takip etmeyi tavsiye etmiş ve bu çerçevede siyasî meselelerin dinî tartışmalara etkisini sınırlamaya çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı, İmam Mâlik'in itikadî mezheplere ve konulara yaklaşımının, dönemin siyasî ve toplumsal yapısını dikkate alarak incelemektir. Araştırmada, literatür taraması ve analitik yöntemler kullanılarak İmam Mâlik'in görüşleri bilimsel ve etik kurallara uygun bir şekilde ele alınmıştır. Çalışma, onun dinî tutumunu daha iyi anlamayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, İmam Mâlik, İtikadî Tartışmalar, İman, Kader.

THE PERSPECTIVE OF IMAM MALIK TO DOCTRINAL SECTS AND THEOLOGICAL ISSUES

Abstract

Imam Malik, the founder of the Maliki school of jurisprudence, lived during the Umayyad and Abbasid eras, a period marked by intense political and theological debates. Discussions surrounding issues such as leadership (imamate) and governance (caliphate) during this time provided a backdrop for broader theological topics, including faith and disbelief (iman-kufr) and predestination versus free will (qadar-iradah), to be examined in greater detail. Imam Malik's approach to these theological matters was characterized by caution. He often criticized views that diverged from his methodological principles, occasionally accusing their proponents of engaging in innovations (bid'ah) or even declaring them to be outside the fold of Islam (takfir). However, such critiques were generally rooted in his religious and scholarly concerns. Imam Malik also showed a deliberate effort to remain distanced from political disputes, advocating instead for adherence to the perspectives of

Geliş Tarihi: 21.11.2024

Doi: doi.org/10.52115/apjir.1589329

Kabul Tarihi: 16.12.2024

earlier scholars. He viewed the integration of political issues into religious discussions with skepticism, aiming to limit their influence on theological discourse. This study seeks to explore Imam Malik's approach to theological sects and issues by considering the political and social context of his era. Using a combination of literature review and analytical methods, the research adheres to academic and ethical standards to provide a comprehensive understanding of his theological stance. The study aims to offer deeper insights into his religious perspective and methodological principles.

Keywords: History of Islamic Sects, Imam Malik, Theological Debates, Faith, Destiny

Atf / Cite as: Balcı, Ali Osman. "İmam Mâlik'in İtikadî Meselelere Bakışı". *Apjir* 8/3 (Aralık 2024), 534-549.

Giriş

İslam dünyasında erken dönem dinî düşüncenin şekillenmesinde itikadî ve fikhî tartışmalar önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan meseleler, bir yandan Müslüman toplumun temel inançlarını güçlendirme çabasıyla ele alınırken, diğer yandan siyasî, toplumsal ve mezhebî çatışmalarla da iç içe geçmiştir. İmam Mâlik b. Enes, bu kritik dönemde hem fikhî hem de itikadî yaklaşımlarıyla İslam düşüncesine yön veren önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Malikî mezhebinin kurucusu olan İmam Mâlik, dinî ilimlerdeki derinliği, hadis ilmindeki otoritesi ve metodolojik hassasiyetiyle tanınmış; özellikle kelâmî tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemde itikadî meseleler karşısındaki tutumuyla dikkat çekmiştir.

İmam Mâlik'in görüşleri ağırlıklı olarak fikhî meselelerde olmasına karşın döneminde tartışılan itikadî konularda da görüş bildirme gereği duymuştur. Ancak onun tartışmalı itikadî konulara yaklaşımı itidalli olmuş, öncelikle bu konularda tartışılmasını doğru bulmamıştır. Ehl-i Hadis'in genel karakteristiği olan hadisleri olduğu gibi alma, yorumdan kaçınma yaklaşımı İmam Mâlik için de geçerlidir. Onun itikadî konulardaki yaklaşımı da bu anlayış çerçevesinde oluşmuştur. Her ne kadar dönemin önde gelen âlimleri bu tür konulardan uzak kalınmasını isteseler de İslam'ın geniş coğrafyalara yayılması ve pek çok farklı milletten insanların Müslümanlığı benimsemesi hem tartışılan konulara yenilerini eklemiş hem de var olan tartışmaları daha da alevlendirerek farklı grupların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.¹ Hal böyle olunca sefeye sıkı sıkıya bağlı âlimler de itikadî konularda kendi görüşlerini ortaya koymak durumunda kalmışlardır.

İmam Mâlik yaşadığı dönemde âlimler üzerinde otorite kurmak isteyen siyasilerden uzak durmaya çabalamıştır. Yönetimden uzakta yaşaması onun bu çabasını kolaylaştırmıştır. Ancak onun Medine halkı üzerindeki güçlü tesiri siyasilerin ona olan bakışını etkilemiş, bu yüzden bazı sıkıntılar yaşamıştır. Ancak onun halk nazarındaki itibarı nedeniyle ona uygulanan baskıcı tutum fazla uzun sürmemiştir. İmam Mâlik siyasilerin kendisine yönelik tekliflerini de geri çevirerek uzak durma siyasetini devam ettirmiştir.

¹ İlk dönem ortaya çıkan siyasî ve itikadî ayrışmalar ve gruplaşmalar ile ilgili bkz. Mustafa Başkonak - Ali Osman Balcı, "Mezhebî Göçlerle Gelişen Anlayış Farklılıkları ve Dinî Eğitim Kurumları (Hârîcîlik, Mu'tezile, Şîlik Örneği)", *İlahiyat Bilimleri Açısından Göç*, ed. Mustafa Başkonak (Konya: Kitap Dünyası, 2022), 187-207.

İmam Mâlik itikadî konuları değerlendirirken temel yaklaşımlarından biri nasslar üzerinde yorum yapılmasına karşı çıkmasıdır. Esasen nasslar üzerinde yorum yapılması itikadî konulardaki tartışmaların ortaya atılmasındaki en önemli etkenlerden olmuştur. Bu anlamda İmam Mâlik itikadî konuları ele alırken kendisinden önceki âlimlerin bu konulara yaklaşımı üzerinden değerlendirmenin yanında nasslar üzerinde yorum yapılmasını engelleyen zahirî bir yaklaşımı benimsemiştir. İmam Mâlik'in itikadî yönü ile alakalı çalışmalar bulunmakla birlikte özellikle günümüzdeki itikadî tartışmalara ışık tutması açısından böyle bir çalışmanın gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu çerçevede çalışmamızda İmam Mâlik'in fikri arkaplanı ve itikadî konulardaki tutumu bilimsel araştırma yöntemi ve bilimsel etik kurallarına bağlı kalınarak ele alınmıştır.

1. Mâlik b. Enes'in Hayatı

Mâliki Mezhebi'nin kurucu olan Mâlik b. Enes, 93/712 yılında Medine'nin kuzeybatısında bulunan Vâdil'kurâ bölgesinde Zû'l-Merve köyünde dünyaya gelmiştir.² İmam Mâlik, tüm eğitimini, Medine'de bulunan âlimlerden almıştır. İlk eğitime başladığı hocası tabiîin âlimlerinden, Abdurrahman İbnü'l-Hürmüz el-A'rec (ö. 148/765) olup daha sonra Rebî'atü'r-Re'y (ö. 136/754), Zührî (ö. 124/742), Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Nafi b. Sercis (ö. 117/735) gibi pek çok meşhur âlimden ders almıştır. İmam Mâlik'in sayısı yüzlerle ifade edilen hocalardan ders aldığı ve hoca seçiminde çok titiz davrandığı görülmektedir.³

İmam Mâlik, Medine âlimlerinden ders aldığı gibi hac ve umre için Medine'ye gelen, çağdaşı pek çok âlimle görüşmüş ve fikir alışverişinde bulunmuştur. O bu vesileyle Ebû Hanîfe, Evzâî, Ebû Yusuf, Leys b. Sa'd, Muhammed eş-Şeybânî gibi döneminin meşhur âlimleri ile müzakerelerde bulunmuş, 179/795 yılında Medine'de vefat etmiştir.⁴

2. Siyasî Tutumu

İmam Mâlik, Emevilerin son dönemleri ile Abbasilerin ilk dönemlerinde yaşaması nedeniyle, dönemin tüm siyasi hareketliliğine şahit olmuştur. Hayatının yaklaşık 38 yılını Emeviler döneminde geçiren İmam, 46 yılını da Abbasiler döneminde geçirmiştir. İmam Mâlik'in Medine'de yaşaması, yönetim merkezinden uzak olması nedeniyle siyasi olayların tamamen içinde kalmasını engellemiştir. Genel olarak yöneticilere uzak durmuş siyasi tartışmalardan kaçınmış, tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Siyasi otoriteye başkaldırımlarla savaşmakla alakalı soruya "Eğer Ömer b. Abdülaziz gibi ise savaşılır,

² Ebü'l-Fadl İyâz b. Musa el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Tâvît et-Tancî (Mağrib: Matba'atü Fedâle, 1965), 1/124; Ahmet Özel, "Malik b. Enes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/506-513.

³ Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Medenî Mâlik, *Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (el-imârât: Müessesetü Zâyed b. Sultân Âl-i Nehyân, 1425), 1/26-28.

⁴ Özel, "Malik b. Enes", 27/506-513.

değilse bırakılır. Allah bir zalimi başka bir zalimle yok eder.”⁵ diyerek uygun durumlarda mücadele edilebileceğini savunmuştur.

İmam, siyasetten uzak durmaya gayret etmesine rağmen Abbâsî yönetiminin siyasi kargaşa ve ayaklanmalar karşısında uyguladığı sert tedbirlerden nasibini almıştır. Naklettiği bir hadis ve verdiği fetva nedeniyle İmam Mâlik, Abbâsî halifesi Ebû Cafer el-Mansûr aleyhine çalışmak ve Muhammed en-Nefsüzzekiyye'ye destek vermek suçlaması ile tutuklanarak kırbaçlanmıştır. Bu olayda dövdürenin kim olduğu noktasında farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak rivayetin genellikle meşhur olan şekli Ebû Ca'fer el-Mansûr'un zorlanan kişinin boşanması ile ilgili hadisi nakletmeyi İmam Mâlik'e yasakladığı ancak İmam Mâlik'in bu hadisi nakletmeye devam etmesi üzerine onu kırbaçlattığı ve kolunun bu sebeple çıktığıdır. Bu olaydan sonra el-Mansûr, İmam Mâlik'ten özür dileyerek hadislerinin bir kitap haline getirilerek dağıtılmasını teklif etmiş, ancak İmam Mâlik kabul etmemiştir.⁶ Konumuz açısından önemli olan bir diğer rivayet ise yukarıdaki rivayetle birlikte okununca anlam kazanmaktadır. Bazı kimseler İmam Mâlik'e Muhammed en-Nefsüzzekiyye'ye destek olacaklarını ancak Ebû Ca'fer'e biatlerinin bulunduğunu ve ne yapmaları gerektiğini sormuşlardır. İmam Mâlik bu soruya zorlanan kişilerin yeminlerinin geçerli olmayacağı şeklinde bir cevap vermiştir. Bunun üzerine büyük bir grup Muhammed en-Nefsüzzekiyye tarafına geçmiş ancak İmam Mâlik evine kapanarak dışarıya çıkmamıştır.⁷ Bu durum, İmam Mâlik'in zorla boşanmanın geçersizliğine dair hadisten yola çıkarak bu fetvayı verdiğini, bu yüzden hadisi nakletmesinin yasaklandığını; ancak nakletmeye devam etmesi üzerine hapse atılarak kırbaçlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

3. Malik b. Enes'in Dönemindeki İtikadi Oluşumlara Bakışı

İmâm Mâlik dönemindeki itikadî oluşumlara sert eleştiriler yöneltmiştir. O Kur'an, sünnet, Medine halkının ameli ve Selef'in söylemleri üzerine geliştirdiği bakış açısı ile gelen itikadî soruları değerlendirmiş, bu tür soruları üreten oluşumlara şiddetle karşı çıkmıştır. Bu anlamda İmam Mâlik, “Bir toplulukta rivayetler (sahih hadisler) azaldığında, orada bidat ve sapkın görüşler ortaya çıkar. Âlimler azaldığında ise, insanlar arasında

⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Haraşî, *Şerhu Muhtasar-ı Halil* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 8/60; Cem Zorlu, “İmam Mâlik ve Siyasî Otorite”, *Marife* 6/2 (30 Eylül 2006), 7-20.

⁶ İmam Mâlik'e darp olayı ile ilgili ikinci ismi geçen ise Medine'ye vali olarak atanan Cafer b. Süleyman'dır. Mâlik, *Muvatta*, 1/65; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923) Taberî, *Târihu't-Taberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 11/659-660; Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406) İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-Mübtede' ve'l-haber fi eyyâmi'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber ve men âsârahüm min zevi's-sultâni'l-ekber*, thk. Halil Şehhâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 4/6.

⁷ Taberî, *Târih*, 7/560; Halil İbrahim es-Sâmerrâi vd., *Târihu'l-Arab ve hadârâtühüm fi'l-Endelüs* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîdî'l-Muttahide, 2000), 112.

nefret yayılır.”⁸ diyerek rivayetlerin önemine işaret etmiş ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek fırkalaşmaya dikkat çekmiştir.

İmâm Mâlik döneminde bulunan özellikle Cehmiyye, Kaderiyye ve Mu'tezile gibi itikadî oluşumlarla mücadele etmiş, onların görüşlerini ele alarak yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu tür konularda Medine'de kendisinden önce yerleşmiş bulunan düşünceyi takip eden İmam Mâlik, onların sevmedikleri ve insanları sakındırdıkları konular hakkında konuşmayı uygun görmeyerek şöyle söylemiştir: “Dinde tartışmayı (kelamı) hoş karşılamam. Bizim memleketimizde (Medine'de) yaşayanlar Cehm'in görüşü, kader meseleleri ve bunlara benzeyen konuları hiçbir zaman hoş görmemiş ve bundan sakındırmışlardır. Medine halkı yalnızca amele dayalı konular hakkında konuşmayı severler. Ancak Allah'ın dini ve Allah'ın zâtı hakkında konuşmak, benim için susmanın daha hayırlı olduğu bir alandır; çünkü bizim memleketimizin halkı, pratik sonuç doğurmayan dinî tartışmalardan kaçınmayı tavsiye etmiştir.”⁹

İmam Mâlik naklin önüne aklın geçirilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Ebû Tâlib el-Mekkî “Mâlik, kelimcilerin görüşlerinden en uzak duran ve onlara karşı en çok nefret besleyen kişilerden biriydi. Iraklılara karşı da oldukça mesafeliydi. Sahabe ve tabiîn neslinin sünnetine en sıkı bağlı olanlardan biriydi.”¹⁰ diyerek onun tutumu hakkında bilgi vermektedir. Ehl-i Sünnet ile ilgili olarak İmam Mâlik kendisine bunların kim olduğu sorulduğu zaman “Cehmî, Râfizî ve Kaderî olmayanlar”¹¹ diye cevap vermiştir.

İmam Mâlik Kaderiyye mezhebine tabi olanları tekfir etmiş ve onları ağır sözlerle eleştirmiştir. İmâm Mâlik Kaderiyye ehlinin içerisinde akıllı ve ağırbaşlı kimselerin bulunmadığını çoğunun hafifmeşrep ve düşüncesiz kimseler olduğunu söylemektedir.¹² Kaderiyye ve İbadiyye mezhebinden olanların cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı konusunda İmam Mâlik “Onların ölülerine cenaze namazı kılınmaz, cenazeleri takip edilmez ve hastaları ziyaret edilmez. Öldürüldüklerinde ise, onlara cenaze namazı kılınmaması benim nazarımda daha uygundur.”¹³ diyerek cevap vermiştir. İmam Mâlik bu tür gruplardan olanları tekfir ettiği için onlarla evlenilemeyeceğini de söylemektedir.¹⁴

⁸ Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî Ebû İsmail el-Herevî, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlihî*, thk. Abdurrahman Abdulaziz eş-Şibl (Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1418/1998), 5/79.

⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh İbn 'Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-'ilm ve Fadlih*, thk. Ebû'l-ʿEşbâl ez-Zehîrî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1415/1994), 2/938.

¹⁰ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 2/39.

¹¹ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 2/41.

¹² Ebû Ömer Yûsuf el-Endelûsî İbn Abdülber, *el-İntikâ fi'l-fedâili'l-eimmeti'l- selâseti'l-Fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997), 34.

¹³ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Mudevvene* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1994), 1/530.

¹⁴ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Çayravânî İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Mudevveneti min Ğayrihâ mine'l-Ummehât*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1999), 4/390.

İmam Mâlik Kaderiyye ile ilgili daha da ileri giderek onların tövbeye davet edilmesini kabul etmezler ise öldürülmelerini istemektedir.¹⁵

İmam Mâlik Haricileri de sapık fırkalar içerisinde değerlendirerek özellikle İbâdîler ve Harûrîler hakkında uyarılarda bulunmuştur. Onları da küfür ile itham eden İmam Mâlik tövbeye davet edilmeleri kabul etmemeleri durumunda öldürülmelerinin gerektiğini söylemiştir. Bununla birlikte kendisine kan döken ve mal gasp eden Haricîlerin tövbe ettikleri zaman durumları sorulduğunda İmam Mâlik, “Kanları bağışlanır, ancak mallarına gelince; eğer mallar buldukları gibi duruyorsa iade edilir, bulunmazsa peşine düşülmez. Zira bunları içtihatla (yorumlayarak) kullanmışlardır.”¹⁶ diyerek bir gerekçe olmadan gasp edenlerle Haricîleri ayrı değerlendirmiştir.

İmam Mâlik Rafizîlerle ilgili kendisine yöneltilen bir soruya “Onlarla konuşmayın ve onlardan rivayet almayın; çünkü onlar yalan söylerler.”¹⁷ şeklinde cevap vererek onlara karşı dikkatli olunması noktasında uyarmıştır. Bid’at ve hevâ ehli olarak kabul ettiği oluşumlara karşı sert tavrını sürekli hissettiren İmam Mâlik “Davete çağıran Kaderiyye mensubunun, Haricî'nin ve Rafizî'nin şahitliği kabul edilmez.” diyerek hukukî olarak da bozuk itikada sahip olanların şahadetini kabul etmediğini vurgulamaktadır.

İman amel konusunda Mürcie'yi eleştiren İmam Mâlik onların söylediklerinin büyük bir hata ve ağır bir söz olduğunu söylemektedir. Ancak ne kadar büyük günah işleseler de tövbe etmeleri durumunda onları Müslüman olarak kabul etmektedir.¹⁸ Kendisi bid’at olarak değerlendirdiği görüşlerle gelenlerle tartışmadan kaçınmıştır. Mürcie'den bir adam kendisi ile tartışmak istemiş, İmam Mâlik bundan kaçınmaya çalışmıştır. Adam tartışma konusunda ısrarcı olunca aralarında şöyle bir konuşma yaşanmıştır: “Eğer beni yenersen?” diye sordu. Adam, ‘O zaman bana uyarısın’ dedi. Mâlik, ‘Eğer seni yenersen sen bana uyacaksın, değil mi? Peki ya başka bir adam gelip bizi yenerse ne olur?’ dedi. Adam, ‘Ona uyarız’ dedi. Bunun üzerine Mâlik şöyle cevap verdi: ‘Ey adam! Allah, Muhammed’i (s.a.v.) tek bir dinle gönderdi. Oysa seni sürekli bir oraya bir buraya dolaşır dururken görüyorum.’”¹⁹

Görüldüğü gibi İmam Mâlik hevâ ve bid’at ehli olarak kabul ettiği itikadî anlayışlara karşı genel olarak sert bir tavır içerisinde olmuş çoğunluğunu tekfir ederek buna göre onlara yaklaşılması gerektiğini söylemiştir.

¹⁵ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Abdullâh İbn Ebî Zemenîn, *Usûlü’s-Sünne*, thk. Abdullâh b. Muhammed el-Buhârî (Medine: y.y., 1415), 308.

¹⁶ Mâlik b. Enes, *el-Mudevvene*, 1/530.

¹⁷ Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/27.

¹⁸ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 2/48.

¹⁹ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 1/169.

4. Malik b. Enes'in İtikadi Konulardaki Metodolojisi

İmam Mâlik'in hüküm ortaya koyarken dayandığı ana kaynaklar Kur'an, sünnet, icmâ, Medine âlimlerinin icmâi, kıyas, sahabe kavli, mesâlih-i mürsele, istishab, örf ve adetler, sedd-i zerâi şeklindedir. İmam Mâlik fıkhî hükümlerde olduğu gibi itikadî hükümlerde de bu kaynaklarla görüşlerini ortaya koymuştur. İmam Mâlik itikadî konularda görüş ortaya koyarken bazı görüşleri de sert bir şekilde eleştirmiş hatta bu görüşleri ortaya atanları küfre düşmek ve bidate dalmakla itham etmiştir.²⁰

İmam Mâlik itikadî konularda öncelikle Kitap ve sünnet vurgusu yapmıştır. Kitap ve sünnet hususunda hükmün ancak bu ikisi ile verilebileceğini bir konuda ictihad edenin belki doğruyu bulabileceğini ancak yanılır ise kınanacağını, hükümlerde yoruma kaçmanın tehlikeli olabileceğini söylemiştir.²¹ Bu anlamda İmam Mâlik "Sünnet Nuh'un gemisidir. Ona binen kurtulur, binmeyen ise boğulur."²² diyerek sünnetin önemini vurgulamıştır. İmâm Mâlik kendisinin görüşlerinin de naslara uygunluğuna bakılması noktasında "Ben de bir insanım görüşlerimde hata da edebilirim isabet de edebilirim. Görüşlerim Kitap ve sünnete uyuyor ise onu alın uymuyor ise onu terk edin."²³ demektedir.

Selefi takip noktasında çok hassas davranan İmam Mâlik görüşlerinin birçoğunda buna değinmiştir. İmam Mâlik kendisinin yanında bidat ehlinde sapık kimseler anıldığı zaman "Ömer bin Abdülaziz, Allah ona rahmet etsin, şöyle demiştir: 'Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ve ondan sonra gelen yöneticiler birtakım sünnetler belirlediler. Bu sünnetlere uymak, Allah'ın kitabını takip etmek, Allah'a itaati tamamlamak ve Allah'ın dinini güçlendirmek demektir. Bu yöneticilerden sonra kimsenin bu sünnetleri değiştirme veya onlara aykırı bir görüşte bulunma hakkı yoktur."²⁴ diyerek Selefin görüşlerinin üzerine bile bir şeyler söylenmesini doğru bulmadığını ortaya atılan tehlikeli mevzularda tartışmaya girilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Bid'at konusunda hassas bir yaklaşım sergileyen İmam Mâlik, özellikle itikadî konulardaki sapkın görüşlerin kişinin ahiretini berbat edeceği düşüncesindedir. Bu hususta İmam Mâlik "Kul, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan tüm büyük günahları işlese ve ardından bidatlerden (sapık görüşlerden) uzak durabilse, onun en yüksek cennet olan Firdevs'te olmasını umarım. Çünkü kul ile Rabbi arasındaki her büyük günahta umut vardır. Ancak

²⁰ Özel, "Malik b. Enes", 27/506-513.

²¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed 'Atâ, Muhammed 'Alî Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 4/8.

²² Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Ömer b. Garâme el-Amrî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 14/9.

²³ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u Beyân*, 1/775.

²⁴ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 2/41.

sapık bir görüşte (bidat) bulunduğu, bu onun için bir umut değildir; aksine sahibini Cehennem ateşine sürükler.”²⁵ diyerek uyarılarda bulunmuştur.

Bid'at ehli ile ilgili olarak İmâm Mâlik “Bidatlerden sakının.” Kendisine, “Ey Ebû Abdullah, bidatler nedir?” diye sorulduğunda, şöyle yanıtladı: “Bidat ehli, Allah'ın isimleri, sıfatları, kelamı, ilmi ve kudreti hakkında konuşanlar, sahabe ile onlara güzelce tabi olanların sustuğu konularda susmayanlardır.”²⁶ diyerek Selef tarafından tartışma konusu yapılmayan itikadî konuların gündeme getirilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Her konuda olduğu gibi itikadî konularda da dinin tamamlandığını ve kişisel görüşlere itibar edilmemesini isteyen İmâm Mâlik, bunun yapılmaması durumunda her defasında üstün gelen bir görüşe itibar edileceğini bu durumda dinin tamamlanmadığı intibahı uyandıracığını söyleyerek bundan kaçınılması gerektiğini söylemektedir.²⁷

5. Malik b. Enes'in İtikadi Görüşleri

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren itikadî konular tartışılmalıdır. Hâricîlerin ortaya çıkmaları ile birlikte tartışmalar alevlenmiş ve farklı boyutlar kazanmıştır. İman, küfür ve büyük günah söylemleri üzerinden gelişen bu tartışmalar, Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinde farklı anlayışa sahip oluşumlar tarafından konu ile ilgili görüşler ortaya konulması ile birlikte hem geniş anlamda değerlendirilmiş hem de yeni tartışma alanları açmıştır. Fıkıh alanında ön plana çıkan âlimler de bu konulardan uzak kalamamış ve görüşlerini ortaya koymuşlardır. İmâm Mâlik'in genel kanaati bu tür tartışmalı itikadî konulardan uzak durmak olmasına karşın bazı konularda görüşlerini ortaya koymak durumunda kalmıştır.

5.1. İman

İman konusu ilk dönemlerde yaşanan bazı önemli olaylar sonucunda büyük günah, küfür gibi kavramlar çerçevesinde tartışma zemini bulmuştur. Aynı zamanda Emevîler ve Abbâsîler dönemlerindeki siyasî mücadeleler de iman konusunun farklı bir boyutta tartışılmasının önünü açmıştır. İman konusunu etkileyen farklı faktörlerin de etkisi ile bu konudaki tartışmalar, gruplaşmaların netlik kazanmasında da etkili olmuştur. Örneğin Hâricîlerin iman-küfür söylemi Mürcie tarafında iman-ikrar söylemi ile karşılık bulmuştur.²⁸

İman konusunda en temel tartışma onun tarifi noktasında yaşanmaktadır. Yapılan tarif ister istemez devamında gelecek yaklaşımları da belirlemektedir. Örneğin iman tarifine

²⁵ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 2/49.

²⁶ Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî Ebû İsmail el-Herevî, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlihî*, thk. Abdurrahman Abdulaziz eş-Şibl (Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1418/1998), 5/70.

²⁷ İbrâhîm b. Mûsâ el-Lahmî el-Ğirnâî eş-Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, thk. Selîm b. İd el-Hilâlî (Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1412/1992), 3/75.

²⁸ Recep Önal, “İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (23 Mart 2016), 122-125.

ameli ekleyenler imanın artma ve eksilmesini de kabul etmek durumunda kalmışlardır. İtikadi mezheplerden Haricilik, Mu'tezile ve Zeydîlik, dört fihhi mezhepten Mâlikilik, Şafilik, Hanbelilik ameli imandan saymışlardır.²⁹ Ancak bu yaklaşımın bir sonucu olarak ameli olmayanın nasıl isimlendirileceğinde ise farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İman konusunda daha ilk dönemlerden itibaren artma ve eksilme konusu tartışılmaya başlanmıştır. İmanın artmasına yönelik görüşler en temelde ayetlere dayandırılmaktadır. Bu nedenle imanın artmasını kabul edenlerden bir kısmı eksilmesi noktasında çekimser kalmışlardır. Ehl-i Sünnet'in büyük bir kısmı bu görüştedir. Bu konudaki temel ayrışım artma ve eksilmenin mahiyetidir. Bu noktada artma ve eksilme konusundaki yaklaşımlar imanın mahiyeti ve tamamen varlığı ve yokluğu üzerinden de değerlendirilmiştir. Hal böyle olunca iman konusunda konuşanlar çoğunlukla kâmil iman olarak meseleye yaklaşmışlardır. Bazı âlimler bunu imanda değişim olarak da değerlendirmişlerdir. Bu anlamda imam Mâlik de imanın artmasını kabul eden bir yaklaşım sergilemesine rağmen imanın eksilmesi konusunda ise ilk başlarda eksilmesini de kabul ettiği ancak daha sonra bundan vazgeçtiği yönünde bilgiler bulunmaktadır.³⁰ İmam Mâlik'in bu yaklaşımının temel nedeni imanın artmasına yönelik ayetler bulunmasına rağmen eksilmesine yönelik ayetlerin bulunmamasıdır.

İmam Mâlik'in iman konusundaki genel kanaati selef bakış açısı ile şekillenmiştir. İlk dönem iman konusundaki tartışmalar iman-amel ilişkisi, imanın artıp eksilmesi ve imanda istisna çerçevesinde gelişmiştir. İmam Mâlik imanın tanımını Allah'ı bilme, sözlü olarak söyleme ve amel şeklinde yapmıştır. Bu tariften de anlaşılacağı gibi İmam Mâlik, ameli imana dahil ederek Mürchie'ye karşı çıkmaktadır. İmanın artması ve eksilmesi konusunda ise İmam Mâlik ihtiyatlı bir yaklaşımla imanın arttığını net bir şekilde söylerken eksilmesi ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya koymuştur.³¹

5.2. Allah'ın Sıfatları

Allah'ın sıfatları konusu hicri II. yüzyıldan itibaren tartışma gündemine girmiştir. Halku'l-Kur'ân tartışmaları ile şekillenmeye başlayan sıfatlar konusu Allah'ın zatına ait sıfatların değerlendirilmesi, sıfatların kadîm ve hâdisliği meseleleri etrafında birçok farklı anlayış tarafından ortaya konulmuş, tekfir mekanizması yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Sıfatlar konusundaki tartışmalarda Mu'tezile'nin ortaya koyduğu görüşler tarafları belirleyici bir rol oynayarak bu konudaki gündemi şekillendirmiştir. Tartışmalı itikadî konulara ihtiyatlı

²⁹ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (Medine: y.y., 1416/1995), 7/330-331.

³⁰ İbn Abdülber, *El-İntikâ*, 33-34; Ebû Nuaym Ahmed İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Mısır: es-Saâde, 1974), 6/327; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 2/43; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Muhammed Eymen eş-Şebrâvî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 7/182.

³¹ İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 6/327; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 2/43; Zehebî, *A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/182.

yaklaşarak bu konulara girmemeye gayret eden sahabe ve tabiîn neslinin bu yaklaşımı, konunun sonraki dönemlerde yoğun bir şekilde tartışılmasını engellememiştir.³²

Mu'tezile'nin Allah'ın zatı haricindeki sıfatları reddetme üzerinden yola çıkarak uç görüşler ortaya koyması Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Sıfatların kadîm olduğu noktasında birleşen Ehl-i Sünnet anlayışı fiili sıfatlar konusunda ayrışma yaşamıştır. Allahın sıfatları konusundaki tartışmalar sonucunda Mücessime ve Müşebbihe olarak isimlendirilen gruplar ortaya çıkmıştır. Bu grupların ortaya çıkışındaki en önemli faktör ayetlerde geçen bazı sıfatların zahiri anlamı ile değerlendirilmesidir.³³

İmam Mâlik'in bu konudaki tartışmalara karşı tutumu birçok itikadî konuda olduğu gibi uzak durmaya çalışmak şeklinde olmuştur. Ancak yine de meselenin sürekli gelişerek gündemde kalması onu da rahatsız etmiş ve konuşma gereği duymuştur. Allah'ın sıfatları konusunda İmam Mâlik; ayet nasıl gelmişse hiçbir yoruma kaçmadan alınmasını herhangi bir sorgulamaya girilmemesi gerektiğini, bu türden meselelerle iştilal edenlerin ehl-i bid'at olduğunu söylemektedir. Bu tür konularla uğraşanları da sert bir dille eleştiren İmam Mâlik, kelim ilmi ile meşgul olanları da bidat ehli olarak kabul etmekte ve şehadetlerinin geçerli olmayacağını dile getirmektedir.³⁴ İmam Mâlik kendisine "Rahman arşa istiva etti." ayeti ile ilgili istivânın nasıl olduğunu soran birine "İstivânın olduğu bilinmekte, nasıl olduğu bilinmemektedir. Buna iman vaciptir. Bunun ile ilgili soru sormak bidattir."³⁵ diyerek soruyu soranın huzurundan çıkarılmasını istemiştir.

5.3. Kader

Kader meselesi itikadî tartışmalar içerisinde kökeni İslam'ın ilk dönemlerine kadar uzanan konular arasında yer almaktadır. Bu konudaki tartışmalar Emevîlerin iktidara gelmesi ile hem daha geniş bir şekilde yer bulmuş hem de siyasî bir argüman haline gelmiştir.³⁶ Sahabe ve tabiîn dönemi âlimleri her ne kadar bu konuyu tartışmaya kapatmaya çaba sarf etmişlerse de buna engel olamamışlardır. Konunun manevî anlamından daha fazla dünyevî anlamına vurgu yapılarak ele alınması, insanın yapıp ettiklerinin faturasının kadere kesilmesi ve siyasî açıdan daha çok istismar edilmesi ile sonuçlanmıştır.

³² Emre Köksal, "İlk Dönem Müslüman İtikadının Oluşmasında Kelamın Belirleyiciliği: Allah'ın İsim/Sıfatları Bağlamında Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (01 Aralık 2016), 135-138.

³³ Köksal, "İlk Dönem Müslüman İtikadının Oluşmasında Kelamın Belirleyiciliği", 136-140.

³⁴ Mâlik, *Muvatta*, 1/252; Ahmed b.Yahya b. Ahmed b. 'Umeyre ed-Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis fi târîhi ricâli ehlil-Endelüs* (Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabi, 1967), 157; Ali Osman Balcı - Murat Önder, "Evezâî'nin İtikadî Yönü", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/2 (31 Aralık 2023), 809-810.

³⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 6/398-399.

³⁶ Muhammed Abid el-Cabiri, *Arap Siyasal Aklı*, çev. Vecdi Akyüz (Mana Yayınları, 2020), 1256-1258; Cemalettin Erdemci, "İlk Dönem (Hicri 1. Asır) Kader Tartışmaları Çaylan ed-Dımaşkî-Ömer b. Abdülaziz", *Tezkire (Dergi)* 43-44 (2006), 198-223; Balcı - Önder, "Evezâî'nin İtikadî Yönü", 810-812.

Kader konusunda tartışılan en temel başlıklardan biri irade olmuş ve bu konuda farklı yaklaşımlar gelişmiştir. Sorumluluk anlamında insanın yapıp ettiklerinin tamamen kendi elinde olduğunu öne süren Kaderiyye'ye karşı insanın kaderin önünde etkisiz olduğunu düşünen Cebriyye ortaya çıkmıştır. Ehl-i sünnetin kader anlayışı ise denge unsuru gözetilerek oluşmuştur. İlk dönem kader tartışmalarında Hasan-ı Basrî, Ma'bed el-Cühenî, Atâ b. Yesâr, Gaylân ed-Dımeşkî gibi isimler ön plana çıkmıştır.³⁷

İmam Mâlik kader konusunda sert bir tutum sergilemiş ve Kaderiyye ehlini tekfir ederek, kâfirlerle aynı muameleye tabi tutulmaları gerektiğini söylemiştir.³⁸ Onun itikadî konularda belki de en sert tepkiyi gösterdiği konu kader konusu olmuştur. Bu durumun temel nedenleri arasında kader konusunun İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren tartışma ortamından uzak tutulmaya çalışılması ve toplumdaki kader anlayışının temelinden sarsılacağı gibi düşünceler etkili olmuştur. Bu konunun tartışılmasının önüne geçmek adına da Kaderiyye gibi oluşumları tekfir etmekten geri durmamıştır.

5.4. Halku'l-Kur'ân

Halku'l-Kur'an konusu etrafındaki tartışmalar İmâm Mâlik'in yaşadığı dönemde henüz tam anlamı ile netlik kazanmamış olmasına rağmen itikadi tartışmalar içerisinde yerini almaya başlamıştır. Emevîler döneminden itibaren gündeme gelerek tartışılmaya başlanan halku'l-Kur'ân konusu dini bir konunun siyasallaşması noktasında en dikkat çekici örneklerden biri olmuştur. Elbette bu konunun tartışılmaya başlanması bir anda olmamış tarihsel süreçte yaşanan siyasi ve kültürel olaylarla birlikte özellikle farklı kültürlerle etkileşim içerisine girilmesi gibi unsurlar etkili olmuştur. Halku'l-Kur'ân görüşünün ilk kez kim tarafından ortaya atılması ile ilgili olarak I. hicri asrın sonları ile II. hicri asrın başlarında Ca'd b. Dirhem, Beyân b. Sem'an, Muğîre b. Saîd el-İclî isimleri zikredilmektedir. Bu konunun tartışılıp gelişmesinde Cehm b. Safvân da etkili isimlerden biri olmuştur.³⁹

Halku'l-Kur'ân konusu ilerleyen süreçte farklı dinî anlayışların da dikkatlerini çekmiştir. Özellikle Mu'tezile tarafından etkin bir şekilde sahiplenilen ilahi kelamın mahlûk olduğu fikri bu mezhebin siyasi alana nüfuz etmesi ile güç kazanmış ve Abbâsîlerin resmi anlayışı haline gelmiştir. Bu durum Abbâsîler döneminde mihne hareketinin yaşanmasına sebep olmuş, dönemin pek çok âlimi bu nedenle sıkıntı yaşamıştır. Her ne kadar kısa sürse de

³⁷ Abdulhamit Sinanoğlu, "İslam'ın ilk Siyasallaştırılma Sürecinde 'Kader' inancı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (01 Ağustos 2002), 249-276.

³⁸ Mâlik, *Muvatta*, 5/1324.

³⁹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî ibnû'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmûrî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1997), 6/149; Muharrem Akoğlu, "Siyasallaşma Sürecinde Halku'l-Kur'an Tartışmaları", *Bilimname* 2019/37 (30 Nisan 2019), 356-362.

mihne dönemi devletin dini anlamda şiddete varan bir siyaset izlemesine ve halkın devlete olan güveninin sarsılmasına neden olmuştur.⁴⁰

İmam Mâlik, genel olarak kelimâ konularındaki tartışmalardan uzak durmasına rağmen meselenin toplum önünde dile getirilmesinden rahatsız olmuş çoğunlukla tepki göstermiş nadiren cevap verme gereği duymuştur.⁴¹ Konu ile ilgili olarak “Bize ne zaman bir adamdan daha tartışmacı bir adam gelse Cebrail'in Muhammed'e (sav.) indirdiğini onunla tartışmak için terk ettik.” diyerek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı sorularına İmam Mâlik, tepki göstermiş, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğu, mahlûk olmadığı görüşünü ortaya koyarak, tersini söyleyenlere ölünceye kadar ceza uygulanması gerektiğini söylemiştir.⁴² Kur'an'ın mahlûk olmadığını dile getirerek aksini iddia edenlere yönelik olarak “Kur'an Allah kelâmıdır ve mahlûk değildir kim mahlûk olduğunu iddia ederse, Muhammed'e (sav.) indirileni inkâr etmiş ve şer üzerinde kalmış olur.”⁴³ Bu sözleri ile İmam Mâlik Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyenleri tekfir etmiştir.

5.5. Mürtekib-i Kebîre

Büyük günah meselesi İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren tartışlagelmiştir. Bu tartışmaları alevlendiren en önemli etkenlerden biri de hiç şüphesiz Müslümanlar arasında meydana gelen mücadelelerdir. Dört halife döneminde bazı örneklerine rastlanan büyük günah tartışmaları, siyasî etkilerin de bir sonucu olarak Hâricîler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanması ile tartışılan gündem konularından biri haline gelmiştir. Hâricîlerin büyük günah işleyenleri kafir olarak değerlendirmesi konunun farklı yönlerden ele alınması sonucunu doğurmuş ve konu ile ilgili farklı görüşler gelişmeye başlamıştır.⁴⁴

Büyük günah işleyenler konusunda ılımlı bir yaklaşım sergileyen İmam Mâlik onlar kelime-i tevhîd getirerek öldükleri takdirde yıkanmaları ve cenaze namazlarının kılınması gerektiğini söyleyerek bu yaklaşımını ortaya koymaktadır.⁴⁵ Ancak bu konuda da İmam Mâlik bid'at ve sapık görüşlere meyletmemiş olması şartını ortaya koymakta ve böyle kimselerden değilse ve şirk koşmamışsa cennete gidebileceğini ifade etmektedir.⁴⁶ İmam Mâlik başka bir değerlendirmesinde bid'at görüşlerden uzak durmanın yanında sahabeyle

⁴⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Halku'l-Kurân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/371-375.

⁴¹ İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 6/327; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 2/43; Zehebî, *A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/182.

⁴² Mâlik, *Muvatta*, 1/253; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 2/43.

⁴³ Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî İbn Batta, *el-İbânetü'l-Kübrâ*, thk. Rızâ Mu'tî vd. (Riyad: el-Mektebü'l-İslâmî, 2005), 6/47.

⁴⁴ Bayram Çınar, “Kelâmda Büyük Günah Tartışmaları”, *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (15 Temmuz 2021), 623-627.

⁴⁵ Ebu'l Kasım Hibetullah Mansur et-Taberî er-Razi el-Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâa*, thk. Ahmed b. Said b. Hamedân el-Çâmidî (Riyad: Dârü't-Taybe, 2003), 6/1130.

⁴⁶ İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 6/325.

kötü sözlerden uzak durma şartını da ekleyerek büyük günahın Allah ile kul arasında ve bundan dolayı affedilme ümidinin olduğunu ancak hevânın sahibini cehenneme sürükleyeceğini söylemektedir.⁴⁷

5.6. Rü'yetullah

Hicri birinci asrın sonlarında ortaya çıkan rü'yetullah tartışmaları Allah'ın varlığı ile ilgili tartışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Konuyu farklı dini anlayışların kendi metodolojileri çerçevesinde ele alması ve akıl-nakil dengesinin farklılık arz etmesi nedeniyle farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ancak genel bir çerçeveden bakıldığı zaman Ehl-i Sünnet anlayışına sahip taraflarca Allah'ın ahirette görülebileceği, Haricîler, Cehmiyye, Mutezile, Neccâriyye, Şia, Mürcie gibi birçok grup tarafından ise Allah'ın ahirette görülemeyeceği görüşü savunulmuştur.⁴⁸

Rü'yetullah konusunda olumlu bir tavır sergileyen İmam Mâlik Allah'ın ahirette görülebileceğini savunmaktadır. Kendisine bu konuda Kıyâmet Suresi 22-23. ayette geçen "Nâzıra" kelimesinin bakmak dışında "sevabı beklemek" şeklinde yorumlanması sorulmuştur. Bu soruya karşılık İmam Mâlik bunu savunanların yalan söylediklerini Allah'ın ahirette görülebileceğini Araf Suresi 143. ayeti delil getirerek burada Hz. Musa'nın Allah'tan kendisini göstermesini istediğini, Allah'tan yapamayacağı bir şeyi istemesinin mümkün olmadığını, geçici olan dünya gözü ile baki olan Allah'ın görülemeyeceğini ancak ahirette baki olan göz ile baki olan Allah'ın görülebileceğini söylemektedir.⁴⁹

Sonuç

İmam Mâlik, Medine'de yetişmiş ve burada hayatının büyük bir kısmını geçirmiş bir âlim olarak hem fikhî hem de itikadî konularda derinlemesine bir yaklaşım geliştirmiştir. Onun itikadî meselelerle ilgili tutumu hem dönemin siyasi baskıları hem de Medine halkının geleneksel yaklaşımları doğrultusunda şekillenmiştir. İmam Mâlik'in itikadî konularda genellikle susmayı tercih etmesi, onun dini meselelerin tartışılmasından kaçınan ve özellikle kelâmî ihtilafları gereksiz bir fitne olarak gören selefi yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu bağlamda, İmam Mâlik, itikadî fırkalarla mücadele ederken, en çok sahih rivayetlere dayalı, geleneğe bağlı bir metodoloji benimsemiş ve akıl yürütmenin önüne nakli geçirmiştir.

Erken dönem Cehmiyye, Kaderiyye, Mu'tezile, Haricîler ve Rafizîler gibi oluşumların ilk nüvelerine karşı mücadelesi, İmam Mâlik'in itikadî duruşunun katı bir çizgiye sahip olduğunu göstermektedir. Onun bu fırkalara yönelik eleştirileri, tekfir edici bir tavırla şekillenmiş ve bu gruplarla olan ilişkilerde sert bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu sert

⁴⁷ Ebû İsmail el-Herevî, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlihî*, 5/76.

⁴⁸ Murat Memiş, "Rü'yetullah Tartışmalarına Metodolojik Bir Bakış", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/2 (25 Aralık 2020), 49-52.

⁴⁹ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 2/42.

tutum, onun bid'at kavramına yüklediği anlamla doğrudan ilişkilidir. İmam Mâlik, halk arasında daha geleneksel ve ameli olan yaklaşımların savunucusuyken, akılcı ve kelâmî tartışmaların itikadî sapmalara yol açacağını savunmuş, bu yüzden bu tür tartışmalara girmemeyi tercih etmiştir.

İmam Mâlik'in itikadî sorulara verdiği cevaplarda dönemin siyasi ve sosyal koşullarını dikkate alarak daha temkinli bir duruş sergilemesi, onun toplum içindeki dengeleri gözetme çabasıyla açıklanabilir. İmam Mâlik'in bu tutumu, sadece bireysel olarak inanç esaslarını doğru şekilde koruma çabasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal düzeyde de bir etki yaratmıştır. O, farklı mezhep ve inanç gruplarının, dini sapkınlıklarına karşı İslam toplumunun birliğini savunmuş ve böylece İslam'ın başlangıcındaki saf inanç anlayışını yaşatmak için çaba harcamıştır. İmam Mâlik'in bu tavrı, özellikle zamanla çeşitli bid'atlerin ve bölünmelerin arttığı İslam toplumlarında, dinin özünden sapılmaması gerektiğini hatırlatan bir öğreti olmuştur. Bu yönüyle İmam Mâlik, yalnızca dönemin mevcut sorunlarıyla değil, gelecekteki dini sapmalarla da mücadele etmiştir.

Sonuç olarak, İmam Mâlik'in itikadî meselelerdeki yaklaşımını değerlendirirken, onun fikhî metodolojisinin yanı sıra, dönemin sosyal ve siyasi bağlamının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Mâlikî mezhebinin itikadî meselelerdeki temkinli yaklaşımı, İmam Mâlik'in, İslam toplumunun birlik ve beraberliğini korumak için ortaya koyduğu önemli bir stratejidir. Bununla birlikte, günümüzdeki tartışmalar ışığında, İmam Mâlik'in eleştirdiği bazı itikadî görüşlerin ve metodolojilerin, zamanla farklı yorumlarla şekillendiği görülmektedir. Bu durum, onun dini meselelerdeki ihtiyatlı ve geleneksel bakış açısının, zamanın ve toplumsal dinamiklerin etkisiyle evrildiğini göstermektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Ali Osman Balcı

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Akoğlu, Muharrem. "Siyasallaşma Sürecinde Halku'l-Kur'an Tartışmaları". *Bilimname* 2019/37 (30 Nisan 2019), 353-382. <https://doi.org/10.28949/bilimname.469726>
- Balci, Ali Osman - Önder, Murat. "Evzâî'nin İtikadî Yönü". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/2 (31 Aralık 2023), 798-823. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1356289>
- Başkonak, Mustafa - Balci, Ali Osman. "Mezhebî Göçlerle Gelişen Anlayış Farklılıkları ve Dinî Eğitim Kurumları (Hârîcilik, Mu'tezile, Şîlik Örneği)". *İlahiyat Bilimleri Açısından Göç*. ed. Mustafa Başkonak. 187-207. Konya: Kitap Dünyası, 2022.
- Cabiri, Muhammed Abid el-. *Arap Siyasal Aklı*. çev. Vecdi Akyüz. Mana Yayınları, 2020.
- Çınar, Bayram. "Kelâmda Büyük Günah Tartışmaları". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (15 Temmuz 2021), 615-647.
- Dabbî, Ahmed b. Yahya b. Ahmed b. 'Umeyre (ö. 599/1203) ed-. *Buğyetü'l-mültemis fi târihi ricâli ehli'l-Endelüs*. Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabi, 1967.
- Dayf, Şevkî. *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1995.
- Ebû İsmail el-Herevî, Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî (ö. 481/1089). *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlihî*. thk. Abdurrahman Abdulaziz eş-Şibl. 5 Cilt. Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1418/1998.
- Erdemci, Cemalettin. "İlk Dönem (Hicri 1. Asır) Kader Tartışmaları Çaylan ed-Dımaşkî-Ömer b. Abdülaziz". *Tezkire (Dergi)* 43-44 (2006), 198-223.
- Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah (ö. 1101/1690). *Şerhu Muhtasar-ı Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf el-Endelûsî (462/1069). *el-İntikâ fi'l-fedâilî'l-eimmeti'l- selâseti'l-Fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî (ö. 571/1176). *Târihu medîneti Dımaşk*. thk. Ömer b. Garâme el-Amrî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (ö. 387/997). *el-İbânetü'l-Kübrâ*. thk. Rızâ Mu'tî vd. 9 Cilt. Riyad: el-Mektebü'l-İslâmî, 2005.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Abdullâh. *Usûlü's-Sünne*. thk. Abdullâh b. Muhammed el-Buhârî. Medine: y.y., 1415.
- İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Çayravânî. *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Mudevveneti min Ğayrihâ mine'l-Ummehât*. thk. Heyet. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406). *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-Mübtede' ve'l-haber fi eyyâmî'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber ve men âsârahüm min zevi's-sultânî'l-ekber*. thk. Halil Şehhâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328). *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Medine: y.y., 1416/1995.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. (462/1069). *Câmi'u Beyânî'l-ilm ve Fadlih*. thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Zehîrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1415/1994.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed 'Atâ, Muhammed 'Alî Mu'avvid. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233). *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmûrî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1997.
- İsfehânî, Ebû Nuaym Ahmed (ö. 430/1038). *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Mısır: es-Saâde, 1974.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fadl İyâz b. Musa el-Yahsubî (ö. 544/1149). *Tertîbü'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. Tâvî et-Tancî. Mağrib: Matba'atü Fedâle, 1965.
- Kattân, Mennâ b. Halîl el-. *Târihu't-teşrî'i'l-İslâmî*. b.y.: Mektebetü Vehbe, 5. Basım, 2001.
- Kaya, Eyyüb Said. "Mâlikî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/519-535. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Kesgin, Hafsa. "Mâlikî Mezhebinde Mezhep İçi İhtilâf". *Diyanet İlmi Dergi* 56/1 (15 Mart 2020), 13-38.
- Köksal, Emre. "İlk Dönem Müslüman İtikadının Oluşmasında Kelâmın Belirleyiciliği: Allah'ın İsim/Sıfatları Bağlamında Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (01 Aralık 2016), 129-150.

İMAM MÂLİK'İN İTİKADÎ MESELELERE BAKIŞI

- Lâlekâî, Ebu'l Kasım Hibetullah Mansur et-Taberî er-Razi (ö. 418/1027) el-. *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâa*. thk. Ahmed b. Said b. Hamedân el-Ğâmidî. Riyad: Dâru't-Taybe, 2003.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Mudevvene*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Mâlik, Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Medenî (ö. 179/795). *Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. el-İmârât: Müessesetü Zâyed b. Sultân Âl-i Nehyân, 1425.
- Memiş, Murat. "Rü'yettullah Tartışmalarına Metodolojik Bir Bakış". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/2 (25 Aralık 2020), 47-104.
- Mesud, Muhammed Halid. "Endülüs İslâm Hukuk Tarihi: Genel Bir Bakış". çev. Muhammed Tayyib Kiliç. *İSTEM* 14 (01 Aralık 2009), 403-433.
- Önal, Recep. "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (23 Mart 2016), 121-146. <https://doi.org/10.17120/omuiifd.84385>
- Özel, Ahmet. "Malik b. Enes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/506-513. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Sâmerrâî, Halil İbrahim es- vd. *Târîhu'l-Arab ve hadârâtühüm fi'l- Endelüs*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîdi'l-Muttahide, 2000.
- Sinanoglu, Abdulhamit. "İslam'ın ilk Siyasallaştırılma Sürecinde 'Kader' inancı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (01 Ağustos 2002), 249-276. https://doi.org/10.1501/ilhfak_0000000101
- Şâtıbî, İbrâhîm b. Mûsâ el-Lahmî el-Çirnatî (ö. 790/1388) eş-. *el-İ'tisâm*. thk. Selîm b. İd el-Hilâlî. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1412/1992.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923). *Târîhu't-Taberî*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Halku'l-Kurân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/371-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-. *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Muhammed Eymen eş-Şebrâvî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Zorlu, Cem. "İmam Mâlik ve Siyasî Otorite". *Marife* 6/2 (30 Eylül 2006), 7-20. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3343739>